

УДК 347.9

М. В. Ткаченко

здобувач

Університету сучасних знань

**ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ:
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Постановка проблеми. Залізничне перевезення вантажів та пасажирів, а також їхнього багажу, пошти набуває великого поширення як в Україні, так і за кордоном. Така популярність обумовлена відсутністю «корок» на автошляхах, можливістю швидкого доставлення пасажирів, вантажу та пошти у місця призначення, відносно дешевою послугою перевезення залізницею в порівнянні з повітряним перевезенням тощо.

Перевезення вантажу, пасажирів та їх багажу здійснюється на приватних засадах на підставі договору перевезення, який укладається відповідно до законодавства України. Тож Цивільний кодекс України та Господарський кодекс України містять норми щодо договору перевезення, однак за змістом вони є різними. Відтак і відносини щодо їх укладання різняться. Таким чином, в юридичній науці існує спір щодо віднесення відносин, що виникають на підставі договору перевезення, до цивільних чи до господарських відносин. Зважаючи на це, пропонується авторське вирішення цього питання.

Стандослідження. Вдрукованій та електронній науково-правовій літературі існує багато праць, в яких досліджується правова природа та зміст договору перевезення різними видами транспорту загалом та залізничним транспортом зокрема. Так, наприклад, мова йде про праці Л. Єрофеєнко «Особливості правового регулювання договору перевезення вантажу залізничним транспортом» (2013), О. Оніщенко «Договір перевезення повітряним транспортом: деякі цивільно-правові аспекти» (2009), С. Сумків «Правова природа договору перевезення пасажирів та багажу» (2016), Р. Сірко «Договір перевезення пасажирів залізничним транспортом: загальні положення» (2012), І. Лукасевич-Крутник «Правове регулювання договірних відносин перевезення в Україні протягом ХХ століття» (2017) тощо. Натомість окремої наукової праці, в якій би досліджувався договір перевезення залізничним транспортом через призму цивільного та господарського законодавства не існує. Відтак, цей напрям дослідження є актуальним.

Метою статті є дослідження правової природи договору перевезення залізничним транспортом на основі чинного цивільного та господарського законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Джерелами правового регулювання відносин щодо укладення та дії договору перевезення залізничним транспортом є Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про залізничний транспорт», Закон України «Про міжнародне приватне право», Статут залізниць України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 р. тощо [1].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про залізничний транспорт» перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу і пошти залізничним транспортом загального користування організовується на договірних засадах. Умови та порядок організації перевезень, у тому числі в прямому змішаному сполученні, за участю залізничного та інших видів транспорту, нормативи якості вантажних перевезень (терміни доставки, безпека перевезень, схоронність вантажів) та обслуговування пасажирів, відправників і одержувачів вантажів визначаються Статутом залізниць України, Правилами перевезень вантажів та Правилами перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України.

Тобто, договір перевезення вантажу, пасажирів та їх багажу залізничним транспортом має комплексний характер, укладається на диспозитивній основі відповідно до законодавства України. При цьому останнє містить приватно-правові та публічно-правові норми, спрямовані на регулювання відносин щодо укладання та дії договору перевезення залізничним транспортом, а також відносин щодо контролю з боку держави за перевезеннями на залізничному транспорті. Разом з тим, договір перевезення залізничним транспортом як цивільно-правовий договір та безпосередній засіб регулювання відносин у сфері перевезень має специфіку, обумовлену залізничним видом транспорту.

Як вже зазначалося, підставою для виникнення відносин щодо перевезення залізничним транспортом є договір.

Звертаємо увагу на те, що ст. 908 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) має загальний характер для транспортного перевезення, а саме: «Перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти здійснюється за договором перевезення. Загальні умови перевезення визначаються цим Кодек-

сом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них. Умови перевезення вантажу, пасажирів і багажу окремими видами транспорту, а також відповідальність сторін щодо цих перевезень встановлюються договором, якщо інше не встановлено цим Кодексом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них».

Відтак, ЦК поділяє договори перевезення на види на підставі об'єкта перевезення, а саме: договір перевезення вантажу, договір перевезення пасажирів та їх багажу, договір перевезення пошти. Також зазначимо, що законодавство України розширює перелік договорів перевезення на залізничному транспорті. Так, наприклад в Правилах перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України, затверджених наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.12.2006 р., в Розділі 24 «Перевезення покійників» передбачено й інший об'єкт перевезення – труна з покійником.

Звертаємо увагу, що договори перевезення вказаних вище об'єктів мають спільні та відмінні ознаки. Так, наприклад, в науковців не існує спору щодо того, що ці договори відносяться до групи договорів про надання послуг, є двосторонніми, довгостроковим, оплатними, публічними тощо. Натомість точаться дискусії про віднесення договору перевезення вантажу до цивільно-правового договору. Крім того, ряд норм ЦК вказують на суттєві відмінності між договором перевезення вантажу та договором перевезення пасажирів чи договором перевезення пошти; норми ЦК та ГК не узгоджені між собою тощо. Про це, наприклад, свідчать ст.ст. 909, 910 ЦК, ст. 306 ГК. Різновидом договору перевезення є також договір чартеру (фрахтування) (ст. 912 ЦК). Відтак, норми ЦК вказують на те, що розкриття змісту «договір перевезення» відбувається на підставі інших норм цього Кодексу, які регулюють порядок укладення договорів перевезення вантажів, договорів перевезення пасажирів тощо, та які відрізняються один від одного різними ознаками (суб'єктивним складом, предметом тощо).

Так, наприклад, за ст. 910 ЦК за договором перевезення пасажирів одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його провезення. Укладення договору перевезення пасажирів та багажу підтверджується видачею відповідно квитка та

багажної квитанції, форми яких встановлюються відповідно до транспортних кодексів (статутів).

Разом з тим, відповідно до ст. 909 ЦК за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату. Договір перевезення вантажу укладається у письмовій формі. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням транспортної накладної (коносаменту) або іншого документа, встановленого транспортними кодексами (статутами). Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору перевезення вантажу.

Отже, ЦК містить загальні правила щодо укладення договору перевезення вантажу, не вказуючи вид транспорту, однак передбачаючи дію спеціальних норм щодо особливості укладення та виконання договору перевезення вантажу.

Аналіз норм чинного законодавства у сфері договірних відносин щодо перевезень залізничним транспортом засвідчив, що Закон України «Про залізничний транспорт» не розкриває зміст договору перевезення, не містить умов договору, які становлять його зміст, а лише має «відсилочні» норми до підзаконних актів, наприклад, до Статуту залізниць України, Правил перевезень вантажів та Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України.

Розкриття змісту поняття «договір перевезення» в Статуті залізниць України відрізняється від змісту понять, які містяться, наприклад, в ст. 909 ЦК. На нашу думку, зміст зазначеного поняття в Статуті залізниць України розкрито у вузькому розумінні та є дискусійним. Так, пунктом 22 Статуту визначено, що за договором залізничного перевезення вантажу залізниця зобов'язується доставити ввірений їй вантажовідправником вантаж у пункт призначення в зазначений термін і видати його одержувачу, а відправник зобов'язується сплатити за перевезення встановлену плату. Відтак, вважаємо, що редакція цього пункту Статуту потребує уточнення в частині, зокрема, після слів «договором залізничного перевезення вантажу» доповнення її таким змістом: «який укладається відповідно до закону України».

Господарський кодекс України (далі – ГК) в главі 32 також регулює відносини щодо перевезення вантажів. Відтак, в ст. 306 ГК перевезення вантажів у цьому Кодексі визнається господарською діяльністю, пов'язаною з переміщенням продукції виробничо-технічного призначення та виробів народного споживання залізницями, автомобільними дорогами, водними та повітряними

ми шляхами, а також транспортування продукції трубопроводами. Тобто, як вид діяльності суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, та яка підлягає ліцензуванню відповідно до закону. Це, зокрема, підтверджується Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Звертаємо увагу на те, що норми ч. 5 ст. 306 ГК не узгоджуються із нормами ст. 909 ЦК. Так, ч. 5 ст. 306 ГК визначено, що загальні умови перевезення вантажів, а також особливі умови перевезення окремих видів вантажів (вибухових речовин, зброї, отруйних, легкозаймистих, радіоактивних та інших небезпечних речовин тощо) визначаються цим Кодексом і виданими відповідно до нього транспортними кодексами, транспортними статутами та іншими нормативно-правовими актами. Відносини, пов'язані з перевезенням пасажирів та багажу, регулюються Цивільним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Тобто, ГК не передбачає врегулювання відносин щодо перевезення вантажу на підставі договору перевезення вантажу, про який йдеться в ст. 909 ЦК.

Відповідно до ст. 307 ГК за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити ввірений їй другою стороною (вантажовідправником) вантаж до пункту призначення в установленій законодавством чи договором строк та видати його уповноваженій на одержання вантажу особі (вантажоодержувачу), а вантажовідправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату. Договір перевезення вантажу укладається в письмовій формі. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням перевізного документа (транспортної накладної, коносаменту тощо) відповідно до вимог законодавства. Перевізники зобов'язані забезпечувати вантажовідправників бланками перевізних документів згідно з правилами здійснення відповідних перевезень. Вантажовідправник і перевізник у разі необхідності здійснення систематичних впродовж певного строку перевезень вантажів можуть укласти довгостроковий договір, за яким перевізник зобов'язується у встановлені строки приймати, а вантажовідправник – подавати до перевезення вантажі у погодженому сторонами обсязі. Залежно від виду транспорту, яким передбачається систематичне перевезення вантажів, укладаються такі довгострокові договори: довгостроковий – на залізничному і морському транспорті, навігаційний – на річковому транспорті (внутрішньому флоті), спеціальний – на повітряному транспорті, річний – на автомобільному транспорті. Порядок

укладення довгострокових договорів встановлюється відповідними транспортними кодексами, транспортними статутами або правилами перевезень. Умови перевезення вантажів окремими видами транспорту, а також відповідальність суб'єктів господарювання за цими перевезеннями визначаються транспортними кодексами, транспортними статутами та іншими нормативно-правовими актами. Сторони можуть передбачити в договорі також інші умови перевезення, що не суперечать законодавству, та додаткову відповідальність за неналежне виконання договірних зобов'язань.

Отже, як вбачається із аналізу норм ст. 909 ЦК та ст. 307 ГК у розкритті змісту поняття «договір перевезення вантажу» вони не відрізняються. Договір укладається у письмовій формі, є двостороннім, реальним, оплатним, особливості укладення визначаються у підзаконних актах тощо.

З наукової та практичної точок зору цікавість викликає строк позовної даності за договором перевезення вантажу за ГК та ЦК кодексами. Так, відповідно до ст. 315 ГК для пред'явлення перевізником до вантажовідправників та вантажоодержувачів позовів, що випливають з перевезення, встановлюється шестимісячний строк. Разом з тим, в ст. 925 ЦК визначено, що до вимог, що випливають із договору перевезення вантажу, пошти, застосовується позовна давність в один рік з моменту, що визначається відповідно до транспортних кодексів (статутів). Таким чином, і в цій частині врегулювання досліджуваних відносин ГК та ЦК потребують узгодження.

Із вище викладених обставин, а також із загальних норм ГК та ЦК, через призму ст. 1 ЦК, за якою цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, можна зробити висновок про те, що норми щодо змісту та порядку укладення договорів перевезення вантажу слід передбачити лише в ЦК, а в ГК визначити лише особливості здійснення господарської діяльності, пов'язаної із перевезенням вантажів.

Принагідно звертаємо увагу на те, що в юриспруденції, а також на практиці слід розмежовувати договір перевезення як договір про надання послуг від, наприклад, договору оренди, оскільки користування вагоном під час перевезення вантажу не є орендою майна, а плата за користування вагоном перевізника не є орендною платою.

Висновок. Проведений аналіз особливостей правового регулювання перевезень на підставі договору перевезення залізничним транспортом свідчить про те, що норми загального та спеціального законодавства вступають у «суперечку» між собою, а практика єдиної правильної відповіді щодо змістовного та юридико-технічного їхнього

розуміння не існує. Відтак залишаються актуальними питання про розмежування цивільно-правових та господарсько-правових договорів. Недосконалість норм зумовлює різну судову практику. Пропонуємо виключити з ГК норми, які розкривають зміст договорів перевезення, а лишити лише «відсилочну» норму про те, що такі відносини регулюються на підставі ЦК. При цьому ми підтримуємо існування норм в ГК, які визначають саме особливості перевезення вантажів як вид господарської діяльності, який підлягає ліцензуванню.

Література

1. Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>.

Анотація

Ткаченко М. В. Договір перевезення залізничним транспортом: цивільно-правовий та господарсько-правовий аспект. – Стаття.

В статті аналізуються положення Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України щодо розкриття змісту поняття «договір перевезення», істотних умов договору перевезення залізничним транспортом. Звертається увага на розмежуванні цивільних та господарських відносин щодо укладання договору перевезення вантажу залізничним транспортом. Пропонується виключити норми щодо договору перевезення вантажу з Господарського кодексу України.

Ключові слова: договір перевезення, залізничний транспорт, цивільні відносини, господарські відносини, цивільне право, господарське право, транспортний договір.

Аннотация

Ткаченко М. В. Договор перевозки железнодорожным транспортом: гражданско-правовой и хозяйственно-правовой аспект. – Статья.

В статье анализируются положения Гражданского кодекса Украины и Хозяйственного кодекса Украины относительно раскрытия содержания понятия «договор перевозки», существенных условий договора перевозки железнодорожным транспортом. Обращается внимание на разграничении гражданских и хозяйственных отношений по заключению договора перевозки груза железнодорожным транспортом. Предлагается исключить нормы о договоре перевозки груза из Хозяйственного кодекса Украины.

Ключевые слова: договор перевозки, железнодорожный транспорт, гражданские отношения, хозяйственные отношения, гражданское право, хозяйственное право, транспортное договор.

Summary

Tkachenko M. V. Contract of carriage by rail: civil and economic aspect. – Article.

The article analyzes the provisions of the Civil Code of Ukraine and the Commercial Code of Ukraine on the disclosure of the content of the concept of «contract of carriage», the essential terms of the contract of carriage by rail. Attention is paid to the distinction between civil and economic relations regarding the conclusion of a contract for the carriage of goods by rail. It is proposed to exclude the norms on the contract of carriage of goods from the Commercial Code of Ukraine.

Key words: contract of carriage, railway transport, civil relations, economic relations, civil law, commercial law, transport contract.